

Конкурсна робота на тему:
БОРОТЬБА ІЗ ЗЛОЧИНАМИ НЕНАВИСТІ В ПРАВІ РАДИ ЄВРОПИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

«hatred»

ПЛАН

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ПРАВО РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НЕТЕРПИМОСТІ ТА БОРОТЬБИ ІЗ ЗЛОЧИНАМИ НЕНАВИСТІ.....	5
РОЗДІЛ II. ПРОТИДІЯ НЕТЕРПИМОСТІ ТА ЗЛОЧИНАМ НЕНАВИСТІ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	14
РОЗДІЛ III. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ УКРАЇНОЮ ПРАВА РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО БОРОТЬБИ ІЗ ЗЛОЧИНАМИ НАНЕВИСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	19
ВИСНОВКИ.....	23
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	26

ВСТУП

Актуальність дослідження Нетерпимість та пов'язана з нею дискримінація у всіх їх проявах є на сьогоднішній день одними із найгостріших проблем, які повинна подолати Україна, проголосивши себе демократичною правовою державою. Виконання цього завдання пов'язане перш за все з забезпеченням основних прав і свобод людини, закріплених у Загальній декларації прав і свобод людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Конвенції ООН про ліквідацію усіх форм расової дискримінації, Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), Рамковій конвенції про захист національних меншин, Європейській соціальній хартії та інших міжнародних угодах у цій сфері, ратифікованими Україною. Негативні наслідки злочинів, вчинених на ґрунті ненависті, стосуються не лише окремо взятих осіб та груп, а посягають на весь суспільний порядок і становлять загрозу для кожного члена суспільства. Обов'язком Української держави є охорона та забезпечення безпеки людей, які перебувають на її території, незалежно від раси, національності, етнічного походження, мови, кольору шкіри, релігії, віку, інвалідності, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності або інших ознак.

Постановка проблеми. В Українській державі вже створено певну правову базу, направлену на боротьбу із нетерпимістю та злочинами ненависті. У 2009 році до ряду положень Кримінального кодексу України (далі – КК України) було внесено зміни, які посилили кримінальну відповідальність за окремі злочини, вчинені на ґрунті нетерпимості, а у 2014 році набув чинності Закон України “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні” (далі – Закон № 5207-VI). В той же час, Доповідь Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (далі – ЄКРН) п'ятого циклу моніторингу щодо України (далі – п'ята Доповідь ЄКРН щодо України), ухвалена 20 червня 2017 року, свідчить, що законодавство та правозастосовча практика в Україні щодо

боротьби із нетерпимість та злочинам ненависті досі залишається недосконалыми та неефективними.

Ступінь розробленості теми. Правовою основою дослідження стали положення європейських та міжнародних документів, а також норми вітчизняного законодавства. Значний внесок у вивчення цієї проблематики зробили українські вчені як С. М. Алфьоров [1], В. В. Кончаковська [4], С. Я. Лихова [5], Д. І. Масол [6], І. П. Міщук [7], А. В. Савченко [11], Г. Щербакова [12], та інші.

Жодним чином не применшуючи вклад теоретиків і практиків, зазначимо, що питання нетерпимості та злочинів ненависті, не дивлячись на суттєві прогалини в українському законодавстві та невідповідність його європейським стандартам, до останніх років залишалися поза увагою українських науковців. Більшість досліджень у цій сфері торкалися європейських механізмів протидії злочинам ненависті за ознаками раси, національності, етнічного походження, мови, кольору шкіри, релігії та статі. В той же час, проблеми протидії дискримінації та нетерпимому ставленню за ознаками сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, віку та інвалідності, так само як і боротьби із злочинами ненависті, вчиненими на цьому ґрунті, українськими вченими фактично ігноруються. Хоча, як свідчить офіційна статистика правопорушень на ґрунті ненависті, вперше оприлюднена Національною поліцією України у 2016 році, а також соціологічні дослідження, проведені правозахисними організаціями, за кількістю правопорушення вчинені на ґрунті ненависті до представників ЛГБТ спільнот та осіб з інвалідністю, посідають далеко не останнє місце та їх кількість збільшилася за останні роки.

У зв'язку із зазначеним, **метою** даної роботи є дослідження європейського досвіду протидії нетерпимості та дискримінації за ознаками раси, національності, етнічного походження, мови, кольору шкіри, релігії, віку, інвалідності, сексуальної орієнтації, гендеру, гендерної ідентичності та за іншими ознаками та вироблення пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства. Відповідно до мети дослідження визначені такі основні **завдання**: 1) проаналізувати вироблені Радою Європи (далі – РЄ)

механізми протидії нетерпимості та злочинам ненависті; 2) дослідити практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо протидії нетерпимості та злочинам ненависті; 3) дослідити законодавство держав-членів РЄ щодо протидії нетерпимості та злочинам ненависті; 4) визначити ступінь імплементації у законодавство України засобів боротьби із нетерпимістю та злочинами ненависті, розроблених РЄ; 5) сформулювати пропозиції стосовно вдосконалення права РЄ та України щодо протидії нетерпимості та злочинам ненависті.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають з приводу боротьби із злочинами ненависті на єврорегіональному рівні. **Предметом дослідження** виступають міжнародно-правові акти та правова база тих країн, які вже мають значний законотворчий і правозастосовчий досвід протидії нетерпимості та злочинам ненависті, а також вітчизняне законодавство у цій сфері.

При написанні наукової роботи використовувались наступні **методи**: 1) аналітичний і логічний методи дозволили здійснити відбір та аналіз інформації за темою дослідження; 2) формально-юридичний метод дав змогу дослідити зв'язок між внутрішнім змістом і формою міжнародного співробітництва держав у сфері протидії нетерпимості та злочинам ненависті в рамках РЄ, а також використовувався для формулювання визначень юридичних понять і категорій; 3) використання історично-правового методу сприяло визначенню хронологічних рамок розвитку досліджуваних відносин; 4) порівняльно-правовий метод дав можливість провести порівняння законодавства України та інших держав-членів, а також права Ради Європи щодо протидії нетерпимості та боротьби із злочинами ненависті.

РОЗДІЛ І. ПРАВО РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НЕТЕРПИМОСТІ ТА БОРТЬБИ ІЗ ЗЛОЧИНАМИ НЕНАВИСТІ

Термін “злочини ненависті” неодноразово визначався у офіційних документах РЄ, однак найбільш сучасним є визначення надане у загальній

Рекомендації № 15 ЄКРН державам-учасницям щодо боротьби з мовою ненависті, ухваленій 8 грудня 2015 року (далі – Рекомендація № 15). У цьому документі термін “злочин ненависті” визначається як злочин, умотивований упередженим або негативним ставленням до певної групи людей [18]. За такого підходу поняття “злочин ненависті” є досить об’ємним, оскільки охоплює усі випадки вчинення злочинного діяння з мотивів упередженого або негативного ставлення до певної групи людей, тобто як насильницькі, так і ненасильницькі злочини.

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу права РЄ щодо боротьби із злочинами ненависті, визначимо, як поняття “злочин ненависті” співвідноситься із поняттями “нетерпимість” та “мова ненависті”.

У англійській мові, одній із офіційних мов РЄ, нетерпимість позначається словом “intolerance”, яке тлумачиться у Кембриджському словнику як “відмова особи приймати ідеї, почуття або поведінку, яка є відмінною від неї”. Поряд із ним, у англійській літературі для позначення поняття “нетерпимість” також використовується термін “haterd”, що означає “почуття надзвичайно сильної неприязні до чого не будь або кого-небудь” [13].

Терміни “нетерпимість”, “мова ненависті” та “злочини ненависті” прямо не згадуються у Конвенції, однак неодноразово вживаються у рекомендаціях Комітету Міністрів РЄ (далі – КМРЄ), актах ЄКРН та інших робочих органів РЄ, а також у судовій практиці ЄСПЛ.

Термін “мова ненависті” (“hate speech”) на рівні актів КМРЄ був визначений у Рекомендації КМРЄ державам-учасницям з питань “мови ненависті”, прийнятій 30 жовтня 1997 р. (далі – Рекомендації № R (97) 20) як поняття, що охоплює усі форми самовираження: поширення, провокування, стимулювання або виправдання расової ненависті, ксенофобії, антисемітизму або інших видів ненависті на основі нетерпимості, включаючи нетерпимість у формі агресивного націоналізму або етноцентризму, дискримінації й ворожості щодо меншостей, мігрантів і осіб з емігрантськими коренями [15]. При перекладі цього документу російською (версія з сайту Верховної Ради України [8]) термін “hate speech” переклали як “розпалювання ворожнечі”, що,

вочевидь, не є зовсім коректним, оскільки останнє позначаються в англійській мові терміном “incitement to hatred”.

У Рекомендації № 15 слово “ненависть” (“hatred”) визначається як психічне ставлення, яке характеризується сильними і безпідставними емоціями осуду, неприязні або відрази до певної цільової суспільної групи [18]. Таке визначення вочевидь є набагато ширшим, ані ж визначення “hatred” у тлумачному словнику англійської мови. Таким чином, поняття “hatred” у праві РЄ охоплює не лише ненависть, а й усі інші прояви нетерпимого ставлення. Термін “мова ненависті” (“hate speech”) у Рекомендації № 15 визначається як поняття, що охоплює одну чи декілька форм вираження поглядів – тобто пропагування, стимулювання або підбурювання до дифамації, нетерпимості або образ окремої особи або групи людей, так само як будь-яке приниження, знуцання, формування негативних стереотипів, цькування або погрожування такій особі або групі осіб, а також будь-яке виправдання будь-якої із цих форм вираження поглядів, – які базуються на певній ознаці або статусі, перелік яких не є вичерпним, в тому числі, наприклад таких як раса, колір шкіри, мова, релігія або вірування, національність, національна або етнічна ідентичність, так само як походження, вік, інвалідність, стать, гендер, гендерна ідентичність або сексуальна орієнтація.

В цьому контексті слід згадати, що у вітчизняному законодавстві, перш за все кримінальному, поруч із порівняно новим поняттям “нетерпимість”, вживаються також терміни “ненависть”, “ворожнеча” та “розбрат”, які були характерними для радянського законодавства. Це створює проблему встановлення співвідношення цих понять. На наш погляд, враховуючи визначення понять “hatred”, “hate speech” та “hate crime” у праві РЄ, в українському законодавстві, перш за все у КК України, слід вживати саме термін “нетерпимість”.

Схожу позицію займає і Д. І. Масол, який зазначає: “Співставляючи поняття “нетерпимість” та “ненависть”, вважаємо, що, з одного боку, нетерпимість не завжди є підставою виникнення почуття ненависті (можна зневажати представників іншої національності, раси, релігії, але це не

обов'язково означає – їх ненавидіти); а з другого, – ненависть виникає не тільки через нетерпимість. Отже, нетерпимість має розглядатись як одна з умов, що може призвести до виникнення ненависті. [...] Водночас, якщо йдеться про вчинення насильницьких посягань на представника іншої нації, раси або конфесії, можна стверджувати, що нетерпимість переросла у ненависть. З цієї точки зору мотив (мотиви) расової, національної чи релігійної нетерпимості можна ототожнювати з мотивом ненависті” [6, с. 262].

Отже, поняття “мова ненависті” описує поведінку особи щодо вираження поглядів, нетерпимість є видом ставлення особи до інших осіб чи груп, а поняття “злочин ненависті” є видом злочинів, умотивованих таким ставленням. За такого підходу мова ненависті може становити окремий склад злочину ненависті, якщо заподіює значну шкоду суспільству або окремій особі, що знайшло відображення у кримінальному законодавстві багатьох європейських держав.

Слід відмітити, що право РЄ щодо боротьби із нетерпимістю, мовою ненависті та злочинам ненависті розвивалося поступово, з часом охоплюючи все ширше коло ознак та статусів, які можуть стати причиною нетерпимості та ненависті. Основу права РЄ щодо боротьби із злочинами ненависті та нетерпимістю заклали міжнародні акти, які передбачали заборону дискримінації, наявність якої у суспільстві завжди слугує передумовою виникнення нетерпимості.

Безпосередньо у Конвенції терміни “нетерпимість” та “злочини ненависті” не вживаються, однак ряд її положень пізніше стали основою для рекомендацій контролюючих органів та ЄСПЛ щодо боротьби з цими явищами. Зокрема у ст. 14 Конвенції зазначається, що користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою. У ст. 1 Протоколу 12 до Конвенції було проголошено що: здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою

ознакою, наприклад за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою; ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою, наприклад за тими, які зазначено вище. Велику роль у протидії нетерпимості та розпалюванню ненависті відіграє ст. 17 Конвенції, яка встановлює заборону зловживання правами, наданими Конвенцією, зокрема щодо зловживання свободою вираження поглядів через такі способи самовираження, які становлять собою мову ненависті [19].

Антидискримінаційні заходи за ознакою мови були деталізовані у Європейській хартії регіональних мов та мовних меншин 1992 р., відповідно до ч.2 ст. 7 якої сторони зобов'язуються усунути, якщо вони цього ще не зробили, будь-які необґрунтовані розрізнення, виключення, обмеження або переваги, які стосуються використання регіональної мови або мови меншини та які мають на меті перешкодити чи створити загрозу її збереженню або розвитку.

Дискримінація у трудових відносинах за ознакою статі та іншими ознаками була заборонена положеннями Європейської соціальної хартії 1996 р., Європейської конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів 1977 р. Європейська конвенція про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні 1992 р. створила механізми запобігання дискримінації за ознаками національності, етнічного або національного походження.

У 1989 р. була ухвалена Європейська конвенція про транскордонне телебачення, яка у 1998 р. була доповнена протоколом. Відповідно до ч. 1 ст. 3 цієї конвенції: усі елементи програмних послуг у тому, що стосується їхнього представлення та змісту, повинні поважати гідність людини та основні права інших людей; зокрема, вони не повинні: а) бути непристойними і, особливо, містити порнографію; а) неправомірно пропагувати насильство чи спонукати до расової ненависті [3].

У 1997 р. КМРС надав державам-учасницям рекомендації з питань “мови ненависті”, посилаючись на Конвенцію ООН про ліквідацію усіх форм расової дискримінації і Резолюцію (68) 30 Комітету Міністрів щодо заходів, які слід

вжити з метою ліквідації розпалювання расової, національної та релігійної ненависті, а саме: 1) вжити відповідних заходів по боротьбі із розпалюванням ненависті на основі принципів, закладених цією рекомендацією; 2) забезпечити такий стан, за якого ці заходи являти б собою компонент комплексного підходу до цього явища, який був би направлений в бік його економічних, політичних, культурних та інших коренів та причин; 3) якщо це ще не може бути виконане – підписати, ратифікувати і ефективно реалізувати в рамках національного законодавства Конвенцію ООН про ліквідацію усіх форм расової дискримінації відповідно до Резолюції (68) 30 Комітету Міністрів відносно заходів, які належить вжити для протидії расовій, національній та релігійній ненависті; 4) переглянути національне законодавство і практичні підходи з метою забезпечення їх відповідності принципам, викладеним у додатку до цієї Конвенції [8].

Цього ж року КМРС ухвалив Рекомендацію № (97) 21 “ЗМІ та сприяння культурі терпимості”, у якій зазначив, що ЗМІ можуть зробити позитивний внесок у боротьбу з нетерпимістю, заохочуючи, зокрема, культуру розуміння між різними етнічними, культурними й релігійними групами суспільства. У додатку до цієї рекомендації зазначається, що проблема нетерпимості потребує засудження як з боку громадськості, так і самими ЗМІ. Досвід професійних медіа-кіл свідчить про те, що установи ЗМІ могли б успішно зосередитись на таких питаннях, як, окрім іншого: подання достовірної і точної інформації про випадки расизму й нетерпимості; збудження громадської думки щодо бід, які несе нетерпимість; викриття ідей, що лежать в основі зауважень нетерпимого характеру, зроблених промовцями під час інтерв'ю, доповідей, дебатів [30].

У 2003 р. був підписаний Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи. У преамбулі до Протоколу зазначається, що значний розвиток інформаційних технологій підвищив ризики неналежного використання чи зловживання такими комп'ютерними системами для поширення пропаганди расизму та ксенофобії. У ст. 1 цього Протоколу було надане визначення “расистського та ксенофобського

матеріалу” яким є будь-який письмовий матеріал, будь-яке зображення чи будь-яке інше представлення ідей або теорій, які захищають, сприяють або підбурюють до ненависті, дискримінації чи насильства проти певної особи або групи осіб за ознаками раси, кольору шкіри, національного або етнічного походження, а також віросповідання, якщо вони використовуються як привід для будь-якої з цих дій. У відповідності зі ст. 3 Протоколу кожна сторона вживає таких законодавчих й інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання у її національному законодавстві злочинами, у разі умисного вчинення без права на це, дій із розповсюдження або іншим чином надання громадськості доступу через комп'ютерні системи до расистського та ксенофобського матеріалу [2].

Заходи протидії дискримінації за ознаками статі передбачені Конвенцією Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 р. У її ст. 6 зазначається, що сторони повинні вживати законодавчих, адміністративних, освітніх, соціальних, культурних або інших заходів, або посилити їх, у тому числі запобіжних заходів, у тому числі освітні програми для хлопців і дівчат під час навчання в школі, які наголошують на неприпустимому характері дискримінації за статтю й згубних наслідках такої дискримінації, важливості гендерної рівності, а також гідності й недоторканості кожної людини. У ст. 3 цієї Конвенції закріплено принцип недискримінації, відповідно до якої її положень, зокрема вжиття заходів для захисту й підтримки прав жертв, гарантується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад статтю, расою, кольором шкіри, мовою, релігією, політичними або іншими переконаннями, національним або соціальним походженням, приналежністю до національної меншини, майновим станом, народженням або іншим статусом.

У 2007 р. Парламентська Асамблея РЄ (далі – ПАРЕ) ухвалила Рекомендацію 1805 (2007) від 29 червня 2007 р. “Про святотатство, релігійні образи та ворожі висловлювання на адресу осіб у зв’язку з їх релігією” у якій відзначила: “Стосовно богохульства, релігійних образ і ворожих висловлювань проти осіб на підставі їх релігії держава відповідає за визначення, що слід вважати кримінальним злочином у рамках, що накладаються прецедентним

правом Європейської конвенції з прав людини”. В той же час, ПАРЄ рекомендувала, щоб національні законодавства, передбачаючи “покарання за висловлювання, які закликають до ненависті, дискримінації чи насильства щодо особи або групи осіб на підставі їх релігійних вірувань або з будь-яких інших підстав” (п. 17.2.2), “були переглянуті з метою скасування кримінальної відповідальності за святотатство як образу релігії” (п. 17.2.4) [28].

У 2010 р. КМРЄ ухвалив Рекомендації CM/Rec(2010)5 “Про заходи з боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності”, у якій рекомендував державам-членам: 1) розглянути наявні законодавчі та інші заходи, переглянути їх, а також збирати й аналізувати відповідну інформацію з метою відстеження та усунення прямої і непрямой дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності; 2) забезпечити прийняття і ефективне втілення в життя законодавчих та інших заходів з боротьби з дискримінацією за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності задля забезпечення дотримання прав людини щодо лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб, а також заради просування терпимості до них; 3) забезпечити, щоб жертви дискримінації знали про ефективні засоби правового захисту з боку національної влади, а також мали до них доступ, а також, щоб заходи по боротьбі з дискримінацією включали в себе там, де це доречно, покарання за порушення і надання відповідного відшкодування жертвам дискримінації; 4) керуватися у своєму законодавстві, політиці та практиці принципами і заходами, що містяться в додатку до цієї Рекомендації; 5) забезпечити належними заходами і діями, щоб ця Рекомендація, в тому числі додаток до неї, були перекладені та поширені настільки широко, наскільки це можливо [29]. У додатку до цього документу зазначається, що держави-члени повинні: 1) забезпечити ефективне, негайне та неупереджене розслідування можливих справ про злочини та інші події, в яких є розумні підстави вважати, що мотивом злочинця була сексуальна орієнтація або гендерна ідентичність жертви; надалі вони також повинні забезпечити привернення особливої уваги до розслідування таких злочинів і подій, які можуть бути скоєні посадовими особами правоохоронних органів або іншими

особами, які діють в межах посадового стану, а особи, відповідальні за такі дії, були ефективно притягнені до правосуддя і, якщо це виправдано, покарані задля запобігання безкарності; 2) забезпечити, щоб при визначенні покарання спонукальний мотив, який стосується сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності, враховувався як обтяжуюча обставина; 3) вжити належних заходів для забезпечення, щоб жертви та свідки “злочинів ненависті”, пов’язаних із сексуальною орієнтацією або гендерною ідентичністю, а також інших подій, мотивом яких є ненависть, заохочувалися повідомляти про такі злочини і події; з цією метою держави-члени повинні вживати всі необхідні кроки для забезпечення того, щоб правоохоронні структури, включаючи суди, мали необхідні знання і навички для встановлення таких злочинів і подій, а також надання адекватної допомоги і підтримки жертвам та свідкам; 4) вживати належних заходів для забезпечення безпеки та гідності всіх осіб, які перебувають в ув’язненні або іншим чином позбавлені свободи, у тому числі лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерних осіб, і, зокрема, вживати заходів, спрямованих на захист від фізичного нападу, зґвалтування чи інших форм сексуального насильства, скоєних як іншими ув’язненими, так і персоналом; такі заходи повинні здійснюватися таким чином, щоб адекватно охороняти і поважати гендерну ідентичність трансгендерних осіб [29].

Значне місце у системі засобів протидії нетерпимості та злочинам ненависті посідають рекомендації ЄКРН, яка є колегіальним органом РЄ з моніторингу расизму, ксенофобії, антисемітизму і нетерпимості з точки зору захисту прав людини та Конвенції. У 1993 р. ЄКРН ухвалила План дій у боротьбі з расизмом, ксенофобією, антисемітизмом та нетерпимістю, у 1998 р. – Європейську хартію політичних партій про нерасистське суспільство [14], а у 2005 р. – Декларацію про використання расистських, антисемітських та ксенофобських елементів в політичному дискурсі [17].

Протягом 1996-2017 років ЄКРН видала ряд рекомендацій щодо боротьби із нетерпимістю та попередження злочинів ненависті: 1) загальну Рекомендацію ЄКРН № 1: “Боротьба проти расизму, ксенофобії, антисемітизму та нетерпимості” (1996 р.); 2) загальну Рекомендацію ЄКРН № 2 “Спеціалізовані

органи по боротьбі проти расизму, ксенофобії, антисемітизму та нетерпимості” (1997 р.): 3) загальну Рекомендацію ЄКРН № 3 “Боротьба проти расизму та нетерпимості по відношенню до ромів/циган” (1998 р.); 4) загальну Рекомендацію ЄКРН № 4 “Національний нагляд за досвідом та сприйняттям дискримінації та расизму з точки зору потенційних жертв” (1998 р.); 5) загальну Рекомендацію ЄКРН № 5“(2000 р.); 6) загальну Рекомендацію № 6 “Боротьба проти поширення матеріалів расистського, ксенофобного та антисемітського характеру через мережу Інтернет” (2000 р.); 7) загальну Рекомендацію № 7 “Про національне законодавство по боротьбі з расизмом та расовою дискримінацією” (2003 р.); 8) загальну Рекомендацію № 8 “Про боротьбу з расизмом у процесі протидії тероризму ” (2004 р.); 9) загальну Рекомендацію № 9 “Боротьба проти антисемітизму” (2004 р.); 10) загальну Рекомендацію № 10 “ Про боротьбу з расизмом та расовою дискримінацією в сфері шкільної освіти та на її основі” (2007 р.); 11) загальну Рекомендацію № 11 “Боротьба з расизмом і расовою дискримінацією в діяльності правоохоронних органів” (2007 р.); 12) загальну Рекомендацію № 12 “Боротьба з расизмом і расовою дискримінацією у сфері спорту” (2009); 13) загальну Рекомендацію № 13 “Про боротьбу з ромофобією та дискримінацією щодо ромів” (2011 р.); 14) загальну Рекомендацію № 14 “ Боротьба з расизмом і расовою дискримінацією в сфері зайнятості” (2012 р.); 15) загальну Рекомендацію № 15 ЄКРН щодо боротьби з мовою ненависті (2015 р.); 16) загальну Рекомендацію № 16 ЄКРН “Захист мігрантів тимчасового перебування від дискримінації” (2016 р.).

РОЗДІЛ II. ПРОТИДІЯ НЕТЕРПИМОСТІ ТА ЗЛОЧИНАМ НЕНАВИСТІ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Як вже зазначалось, терміни “нетерпимість”, “мова ненависті” та “злочини ненависті” не вживають у тексті Конвенції. Однак, через оціночний характер багатьох інших її понять особливого значення для боротьби із цими явищами набуває тлумачення положень Конвенції ЄСПЛ при прийнятті рішень.

ЄСПЛ, вирішуючи справи щодо нетерпимості та дискримінації вживає терміни “нетерпимість”, “мова ненависті” та “злочини ненависті” у значеннях, які містяться в праві РЄ, перш за все – у Рекомендації № R (97) 20, а іноді навіть прямо на неї посилається, зокрема, як у справі *Gündüz v. Turkey* [22]. В той же час, ЄСПЛ не обмежується цією дефініцією при вирішенні справ, виходячи з того, що обставини кожної справи унікальні і використання термінології не повинно обмежити його можливість вирішувати майбутні справи. ЄСПЛ слідує в справах цього типу доктрині автономних понять і не має обов’язку слідувати своїм попереднім рішенням.

У справі *Erbakan v. Turkey*, ЄСПЛ відзначив: “Толерантність та рівна повага до гідності усіх людей є основою для створення демократичного, плюралістичного суспільства. Враховуючи це, важливо, що це на рівні принципу визнавалося і захищалося у суспільствах, які прагнуть бути демократичними, і заборонялися, або навіть попереджалися усі форми висловлювань які поширюють, розпалюють, сприяють або виправдовують ненависть (*hatred*), яка базується на нетерпимості (*intolerance*) [18].

Мова ненависті у практиці ЄСПЛ у більшості випадків фігурує у справах щодо порушення ст. 17 Конвенції, яка забороняє зловживання наданими нею правами, в першу чергу – свободою вираження поглядів (ст. 10 Конвенції). Саме такими, зокрема є справи *Garaudy v. France* [21], *Norwood v. the United Kingdom* [22], *Pavel Ivanov v. Russia* [24] та інші.

Підхід ЄСПЛ при вирішенні справ щодо мови ненависті базується на тому, що демократія заснована на свободах слова і думки, а тому неможливо заборонити розпалювання ненависті не зачіпаючи цих свобод. В той же час, в умовах демократії особа не може бути засуджена за свої висловлювання, а лише за дії чи поведінку. І це не суперечить вищезазначеному, оскільки мова ненависті по відношенню до демократії є вже чимось більшим за слова, вона є поведінкою із нею несумісною.

Крім того, практика Європейського Суду з прав людини переконливо свідчить про те, що важливим аспектом імперативного зобов’язання держави забезпечувати кожній людині, на яку поширюється їх юрисдикція, ефективний

захист від будь-яких актів расової дискримінації, є процесуальне зобов'язання здійснювати належне розслідування обставин, пов'язаних з фактами, які могли б свідчити про расове підґрунтя правопорушень, і робити зусилля для того, щоб не допустити безкарність винних осіб. Неналежне ставлення держави в особі правоохоронних органів до виявлення можливої расової ненависті, як мотиву вчинення протизаконного діяння, або умисне ухилення від визнання наявності такого мотиву, є прямим порушенням міжнародно-правових зобов'язань та обумовлює необхідність оперативного реформування юридичної та інституціональної систем стримування та покарання проявів расової дискримінації [10, с. 18].

У справі *Nachova and Others v. Bulgaria* ЄСПЛ зазначив: “Дискримінація – це відмінне поводження без об'єктивного та достатнього обґрунтування з особами, які перебувають у відносно схожому положенні (*Willis v. the United Kingdom*). Расове насильство – особливо серйозна форма знуцання над людською гідністю. Враховуючи його пагубні наслідки, воно вимагає від влади особливої пильності та рішучих заходів. Влада повинна вжити всіх можливих заходів для боротьби з расизмом і расовим насильством, сприяючи, таким чином, затвердженню демократичного погляду на суспільство, в якому культурна різноманітність сприймається не як загроза, а як джерело багатства” щодо меншостей, мігрантів і осіб з емігрантськими коренями” [27]. У іншій справі, *Menson and Others v. the United Kingdom*, Велика Палата ЄСПЛ відзначила, що дотримання державою позитивних зобов'язань по ст.2 Конвенції вимагає, щоб національна правова система демонструвала ефективність застосування кримінального права проти винних у незаконному позбавленні життя іншу людину, незалежно від расового або етнічного походження жертви [26].

Слід відмітити, що практика ЄСПЛ щодо протидії нетерпимості та злочинам ненависті є досить різноманітною також через те, що законодавство держав-членів РЄ у цій сфері є досить різним. Причиною цього є, перш за все той факт, що не всі конвенції РЄ підписані та ратифіковані кожною державою-членом. Кожна із таких держав наділена певною свободою у імплементації у національне законодавство міжнародних договорів РЄ та рекомендацій її

моніторингових органів. Крім того, кожна європейська держава в силу історичного розвитку, етнічного, релігійного, національного та іншого складу населення, традицій тощо має свою специфіку щодо вчинення злочинів ненависті, тому владні органи кожної держави створюють правові засоби протидії цим злочинам із її врахування.

Наприклад, КК України до злочинів ненависті відносить лише:

1) насильницькі злочини, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості включають в себе наступні склади злочинів, які передбачені КК України: 1) умисне вбивство (п. 14 ч. 2 Ст. 115 КК); 2) умисне тяжке тілесне ушкодження (ч. 2 Ст. 121 КК); 3) умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч.2 Ст. 122 КК); 4) побої і мордування (ч. 2 Ст. 126 КК); 5) катування (ч. 2 Ст. 127 КК); 6) погроза вбивством (ч. 2 Ст. 129 КК); 7) ч 2 і 3 статті 161 КК;

2) злочини на ґрунті нетерпимості, що пов'язані з порушеннями прав і свобод людини і громадянина та громадського порядку (ненасильницьких злочинів): 1) розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті; 2) приниження національної честі та гідності; 3) образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями; 4) пряме чи непряме обмеження прав громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

3) інших злочинів, вчинених на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату (зокрема, в Україні доволі поширеними є випадки руйнування та обливання фарбою могил на мусульманських та єврейських кладовищах, наруга над пам'ятниками жертвам Голокосту, Невідомому солдату тощо шляхом нанесення нацистської символіки, надписів, що пропагують фашистський режим) [10, с. 52].

Недоліком, на який постійно вказується Україні ЄКПР, є відсутність у КК України у кваліфікуючих складах злочинів ненависті та переліку обставин, які обтяжують відповідальність таких ознак як сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність. В той же час, ці ознаки є у аналогічних статтях кримінальних кодексів Румунії, Хорватії, Словенія, Словаччини, Литви, Нідерландів, Бельгії, Іспанії, Данії, Фінляндії, Албанії, Грузії, Ісландії, Мальти та інших держав. Аналогічно до цього перелік ознак, на яких може ґрунтуватися нетерпимість є відмінним майже у кожній державі-члені РЄ, хоча всі держави-члени РЄ передбачили кримінальну відповідальність за злочини ненависті на ґрунті расової, релігійної або національної нетерпимості. У кримінальному законодавстві деяких держав цей перелік є відкритим або сформульованим не казуїстично, а абстрактно.

Зокрема, у ч. 1 ст. 297 Кримінального кодексу Словенії (далі – КК Словенії) зазначається що особи, які публічно провокують або стимулюють етнічну, расову, релігійно або іншу ненависть, розбрат або нетерпимість, або сприяють будь-якій іншій нерівності на основі фізичних або психічних відмінностей або сексуальної орієнтації, підлягають покаранню у формі позбавлення волі до двох років [16]. Ч. 2 цього кодексу передбачає відповідальність за поширення та пропагування расизму та голокосту, злочинів проти людства, військових злочинів, агресії або інших правопорушень проти людства. Ст. 82А. (1) Кримінального кодексу Мальти передбачає кримінальну відповідальність у формі позбавлення волі від 6 до 18 місяців особі, яка використовуючи погрози, образи або приниження у формі слів або поведінки, або шляхом поширення будь-яких письмових або друкованих матеріалів, які містять погрози, образи або приниження, або поводить таким чином, що свідчить про її намір провокувати насильство на ґрунті расової або релігійної нетерпимості проти іншої особи або групи осіб, або за ознакою гендеру, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, раси, кольору шкіри, мови, етнічного походження, релігійних вірувань або політичних поглядів або іншого світогляду.

Кримінальний кодекс Словаччини у ст. 140 дає визначення “особливий мотив”, під яким розуміється, в тому числі заклики до публічного розпалювання ненависті або насильства проти груп осіб, виділених за ознаками раси, нації, національності, кольору шкіри, етносу, гендеру або релігії, а також нетерпимість на національному, етнічному або расовому ґрунті, або на ґрунті кольору шкіри або сексуальної орієнтації. Цей особливий мотив фігурує у кваліфікованих складах більш ніж 100 злочинів, у тому числі, окрім тих, що передбачені в КК України, зґвалтування чи інше сексуальне насильство, розбещення неповнолітніх помилкового вилучення органів, торгівлі людьми, майнових злочинів, заборони відправлення релігійних культів, порушення таємниці листування, незаконне використання чужих речей або транспортних засобів та інші [31].

Крім того, законодавства більшості європейських держав передбачають кримінальну відповідальність за підбурювання до дискримінації та насильства, наклеп (дифамацію), за публічне висловлювання з расистським мотивом, ідеології, що звеличує або принижує певну групу осіб на підставі їхньої раси, кольору шкіри, мови, релігії, громадянства або національного чи етнічного походження. Зокрема, відповідальність за це передбачена ст. 297 КК Словенії [16]

РОЗДІЛ III. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ УКРАЇНОЮ ПРАВА РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО БОРотьБИ ІЗ ЗЛОЧИНАМИ НАНЕВИСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Україна взяла на себе ряд серйозних міжнародно-правових зобов’язань щодо боротьби із злочинами ненависті як член ООН, РЄ, ОБСЄ. Крім того, беручи до уваги євроінтеграційні прагнення України, вона повинна враховувати також і досвід боротьби із цими явищами, відображений у праві ЄС. Пункт «т» частини 1 ст. 420 Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС передбачає подолання дискримінації в усіх її формах та проявах. Другий етап Плану дій з лібералізації візового режиму ЄС щодо України вимагає

ефективної імплементації законодавства та антидискримінаційної політики, імплементація відповідних документів ООН та Ради Європи. Створення ефективної системи запобігання та протидії дискримінації передбачене і у Національній стратегії з прав людини, а пп. 3 п. 105 Плану дій по її реалізації прямо вимагає забезпечення покарання за злочини, скоєні з мотивів нетерпимості за такими ознаками, як раса, колір шкіри, релігійні переконання, сексуальна орієнтація, транссексуальність, інвалідність, мова.

Не дивлячись на те, що Україна на сьогоднішній день ратифікувала значну частину міжнародних договорів, які передбачають заходи щодо протидії дискримінації, нетерпимості, боротьбу із мовою ненависті та злочинами ненависті, їй не вдалося повною мірою імплементувати їх у національне законодавство.

У п'ятій Доповіді ЄКРН щодо України зазначається, що поряд із досягнутими успіхами з моменту проведення четвертого циклу моніторингу у 2011 році (в тому числі ухваленням у 2012 р. Закону № 5207-VI; внесенням у 2015 р. до Кодексу законів про працю України положення, що забороняють на робочому місці дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності; наданням Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини повноважень запобігати та протидіяти дискримінації; створенням у Національній поліції в Києві контактного пункту з питань злочинів, учинених на ґрунті ненависті; внесенням до форми поліцейського протоколу про обставини вчиненого злочину спеціальну графу для зазначення того факту, що жертва злочину вважає мотивом нетерпимість; затвердженням у 2015 р. Національної стратегії у сфері прав людини; затвердженням у 2013 р. Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року та план заходів щодо її реалізації та ін.) спостерігаються і негативні явища, які викликають занепокоєння ЄКРН.

Зокрема, Україна досі не ратифікувала Європейську конвенція про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні (підписана у 1992 р.). Крім того наша держава ратифікувала, але не імплементувала належним чином норми Додаткового протоколі до Конвенції про кіберзлочинність щодо

криміналізації дій расистського або ксенофобного характеру, вчинених за допомогою комп'ютерної системи. В першу чергу це стосується положень Закон України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”, який визнає злочином публічне заперечення або виправдання “кримінального характеру” радянського та нацистського режимів, а також виготовлення, розповсюдження та публічне використання комуністичної та нацистської символіки. В той же час, Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, учасницею якої є Україна, вимагає від держав визнати злочином заперечення, явне применшення, схвалення або виправдання геноциду або злочинів проти людяності, вчинених за допомогою комп'ютерних систем.

У п'ятій Доповіді ЄКРН щодо України зазначається, що Україною не виконується більшість рекомендацій комісії, в першу чергу Рекомендації № R (97) 20. Зокрема, її положенням суперечать наступні прогалини у вітчизняному законодавстві: 1) спеціальні положення щодо злочинів, вчинених на ґрунті расової нетерпимості (мова ненависті та насильство на ґрунті ненависті), застосовуються рідко, а частка обвинувальних вироків є низькою; 2) сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність досі окремо не вказані в статті 161(1) та (2) КК України як мотиви злочину, а також у статті 67(1)(3) серед обставин, що обтяжують покарання за злочин, та в загальних положеннях про обставини, що обтяжують покарання; 4) сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність досі явно не згадані в Законі № 5207-VI серед ознак, за якими здійснюється дискримінація; 5) законодавство України досі не містить відповідальності за підбурювання до дискримінації та насильства, наклеп (дифамацію), за публічне висловлювання, з расистським мотивом, ідеології, що звеличує або принижує певну групу осіб на підставі їхньої раси, кольору шкіри, мови, релігії, громадянства або національного чи етнічного походження; 6) у в КК України не передбачено покарання за публічне заперечення, тривіалізацію, виправдання або звільнення від відповідальності за злочини геноциду, злочини проти людяності або воєнні злочини; 7) КК України не визнає злочином

створення або керівництво групою, що пропагує расизм, підтримку такої групи або участь в її діяльності з наміром узяти участь у правопорушеннях на ґрунті расизму; 8) у статті 67(1)(3) Кримінального кодексу не згадуються ознаки громадянства, національного чи етнічного походження, сексуальної орієнтації, транссексуальності, інвалідності та мови, хоча до парламенту України у 2016 р. було подано законопроект про внесення змін до вищезазначених положень з метою включити до них ознаки раси, кольору шкіри, релігійних переконань, сексуальної орієнтації, транссексуальності, інвалідності та мови, що ЄКРН “рішуче підтримала”; 9) у КК України не передбачається відповідальність за злочини ненависті юридичних осіб; 10) Закон № 5207-VI: не містить згадки про сегрегацію та дискримінацію за спорідненістю; не передбачає легкого доступу до судових та/або адміністративних проваджень, включаючи процедуру примирення та прискореного провадження в термінових справах; не містить положень щодо покладення тягаря доказування; не надає Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини повноважень проводити розслідування; 11) до цивільного та адміністративного законодавства України досі не внесені зміни щодо посилення відповідальності за дискримінацію за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [33].

Слід також відмітити, що у Плані заходів для реалізації Національної стратегії у сфері прав людини Україна обіцяє внести ряд змін у національне законодавство, які вітають у п'ятій Доповіді ЄКРН щодо України. Окрім затягування та пропущення строків виконання, уряд планує відступити від попередніх обіцянок. У додатку до листа МВС України міститься інформація про виконання МВС України Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, яка передбачає суттєвий відхід від раніше запланованих рішучих кроків, які віталися у п'ятій Доповіді ЄКРН щодо України. В першу чергу мова йде про відмову від внесення змін до диспозицій статей Особливої частини КК України 115, 121, 122, 126, 127, 129, 131, 132, 161, 194, 296 стосовно їх доповнення додатковою кваліфікуючою ознакою

“скоєння з мотивів нетерпимості”, адже міністерство вважає є недоцільним. Крім того, МВС заперечує проти декриміналізації зараження ВІЛ та іншими інфекційними хворобами. На думку авторів листа прийняття таких змін призведе до втрати дієвого механізму протидії умисному зараженню іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, а також поставленню в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що не відповідає державній політиці у сфері протидії поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ) та іншим невиліковним інфекційним хворобам, а навпаки сприятиме поширенню невиліковних інфекційних захворювань в Україні.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити ряд висновків теоретичного та практичного характеру, які відображають вирішення завдань відповідно до поставленої мети.

Злочин ненависті – це злочин, умотивований упередженням або негативним ставленням до певної групи людей, а мова ненависті – це одна або декілька форм вираження поглядів – тобто пропагування, стимулювання або підбурювання до дифамації, нетерпимості або ображання окремої особи або групи людей, так само як будь-яке приниження, знуцання, формування негативних стереотипів, цькування або погрожування такій особі або групі осіб, а також будь-яке виправдання будь-якої із цих форм вираження поглядів, – які базуються на певній ознаці або статусі, перелік яких не є вичерпним, в тому числі, наприклад таких як раса, колір шкіри, мова, релігія або вірування, національність, національна або етнічна ідентичність, так само як походження, вік, інвалідність, стать, гендер, гендерна ідентичність або сексуальна орієнтація. Саме в такому значенні ці терміни повинні вживатися у законодавстві усіх держав-членів РЄ, в тому числі України.

Право РЄ передбачає набір різноманітних засобів боротьби із злочинами ненависті, який протягом існування цієї міжнародної організації розширювався, так само як і більш розширеним ставало тлумачення понять “злочини ненависті” та “мова ненависті”. Основу механізму РЄ по боротьбі із злочинами ненависті складають антидискримінаційні та інші конвенції РЄ, зокрема Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Європейська хартія регіональних мов та мовних меншин, Європейська соціальна хартія, Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів, Європейська конвенція про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні, Європейська конвенція про транскордонне телебачення, Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи, Конвенція про заходи щодо протидії торгівлі людьми. Другий рівень у цьому механізмі складають акти, видані моніторинговими органами РЄ, в першу чергу ПАРЄ, КМРЄ, ЄСПЛ та ЄКРН, які видаючи рекомендації державам-членам, посилаються не лише на конвенційне право РЄ, а й ООН щодо боротьби із нетерпимістю та злочинами ненависті, в першу чергу Декларацію прав і свобод людини і громадянина, Пакт про громадянські і політичні права, Пакт про економічні, соціальні та культурні та Конвенцію ООН про ліквідацію усіх форм расової дискримінації. Важливе місце серед цих актів належить ЄКРН, яка у своїх рекомендаціях звертає увагу держав-членів на явища нетерпимості та злочинів ненависті на ґрунті різних ознак та надає поради щодо вдосконалення законодавства по боротьбі з ними. За період з 1998 до 2016 рік ЄКРН видала 16 загальних рекомендацій, однак дивує той факт, що більшість із них досі не перекладені українською мовою.

Окреме місце у механізмі РЄ протидії нетерпимості та злочинам ненависті належить ЄСПЛ, який, вирішуючи справи щодо нетерпимості та дискримінації здебільшого вживає терміни “нетерпимість”, “мова ненависті” та “злочини ненависті” у значеннях, які містяться в праві РЄ, перш за все – у Рекомендації № R (97) 20, а в деяких випадках навіть прямо на неї посилається, однак іноді слідує доктрині автономних понять. Підхід ЄСПЛ при вирішенні

справ щодо мови ненависті базується на тому, що демократія заснована на свободах слова і думки, а тому неможливо заборонити розпалювання ненависті не зачіпаючи цих свобод. В той же час, в умовах демократії особа не може бути засуджена за свої висловлювання, а лише за дії чи поведінку. І це не суперечить вищезазначеному, оскільки мова ненависті по відношенню до демократії є вже чимось більшим за слова, вона є поведінкою із нею несумісною. Крім того, практика Європейського Суду з прав людини переконливо свідчить про те, що важливим аспектом імперативного зобов'язання держави забезпечувати кожній людині, на яку поширюється їх юрисдикція, ефективний захист від будь-яких актів расової дискримінації, є процесуальне зобов'язання здійснювати належне розслідування обставин, пов'язаних з фактами, які могли б свідчити про расове підґрунтя правопорушень, і робити зусилля до того, щоб не допустити безкарність винних осіб. Слід відмітити, що практика ЄСПЛ щодо протидії нетерпимості та злочинам ненависті є досить різномірною також через те, що законодавство держав-членів РЄ у цій сфері є досить різним. Причиною цього є, перш за все той факт, що не всі конвенції та інші акти РЄ підписані та ратифіковані кожною державою-членом. Кожна із таких держав наділена певною свободою у імplementації у національне законодавство міжнародних договорів РЄ та рекомендацій її моніторингових органів. Крім того, кожна європейська держава в силу історичного розвитку, етнічного, релігійного, національного та іншого складу населення, традицій тощо має свою специфіку щодо вчинення злочинів ненависті, тому владні органи кожної держави створюють правові засоби протидії цим злочинам із її врахування.

Найбільш прогресивні європейські держави слідуючи рекомендаціям ЄКРН щодо боротьби із злочинами ненависті, передбачають кримінальну відповідальність за такі злочини, вказуючи при цьому максимально широкий перелік ознак, які можуть стати підставою дискримінації, серед яких раси, національність, етнічне або національне походження, мови, кольору шкіри, релігії, політичних поглядів, статі, сексуальної орієнтації, гендеру, гендерної ідентичності, віку та інвалідності та інші. Окремі держави-члени взагалі залишають цей перелік відкритим, зокрема Бельгія та Словенія, або

формулюють їх через абстрактні поняття, зокрема “світогляд” або “фізичні чи психічні особливості”. В той же час, лише 14 держав із 47 держав-членів РЄ передбачили у своїх кримінальних кодексах у кваліфікованих складах злочинів ненависті такі ознаки як гендерна ідентичність та сексуальна орієнтація. На нашу думку, державам-членам слід вдосконалити своє законодавство в цьому напрямку.

Україна, як дійсний член РЄ, ОБСЄ, ООН, а також держава, яка підписала угоду про асоціацію з ЄС, повинна виконувати взяті на себе міжнародно-правові зобов'язання, в тому числі щодо вдосконалення законодавства з метою протидії злочинам ненависті. Україні слід врахувати рекомендації, зазначені у п'ятій Доповіді ЄКРН щодо України. Найважливіше при цьому, щоб такі ознаки як сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність повинні бути включені до частини 1 ст. 67, частини другої статей 115, 121, 122, 126, 127, 129, статті 293), ст. 161 та 300 КК, а також до відповідних статей Закону № 5207-VI. Крім того, важливо уніфікувати термінологію КК України щодо вживання терміну “нетерпимість”, зокрема замінити ним поняття “ворожнеча” і “розбрат”. Крім того, Україна повинна вдосконалити своє цивільне та адміністративне законодавство, в першу чергу Цивільний кодекс та Кодекс про адміністративні правопорушення, посиливши відповідальність за правопорушення, вчинені на ґрунті нетерпимості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфьоров С. М. Правове регулювання діяльності органів внутрішніх справ щодо запобігання злочинам, що вчиняються на ґрунті расової та етнічної ворожнечі / С. М. Алфьоров // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2011. - № 4. - С. 3-14. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2011_4_3.
2. Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи від 2003 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт

Верховної Ради України – Режим доступу :
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_687/print.

3. Європейська конвенція про транскордонне телебачення 1989 р.: Міжнародний договір [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_444/print.
4. Кончаковська В. В. Тлумачення поняття "нетерпимість" у рамках ст. 127 Кримінального кодексу України / В. В. Кончаковська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. - 2011. - Вип. 15. - С. 179-183. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2011_15_27.
5. Лихова С. Я. Мова ворожнечі як ознака порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії / С. Я. Лихова, Г. Г. Рибальченко // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. - 2013. - Вип. 31. - С. 274-282. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2013_31_30.
6. Масол Д. І. До визначення змісту мотиву (мотивів) расової, національної чи релігійної нетерпимості / Д. І. Масол // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право. - 2012. - Вип. 173(3). - С. 258-265.
7. Міщук І. П. Протидія розповсюдженню товарів, що пропагують культ насильства й жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію: причини та заходи профілактики / І. П. Міщук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. - 2014. - Вип. 11(2). - С. 93-96. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_11%282%29_27.
8. Рекомендація N R (97) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-учасницям з питань “розпалювання ненависті”[Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_093.
9. Рішення Ради Міністрів ОБСЄ № 3/03, “План дій із покращення становища ромів і синті в регіоні ОБСЄ”. (План дій ОБСЄ), Маастрихт, 1–2 грудня 2003 р.

- [Electronic resource] /Organisation for Economic Co-operation and Development. – Access mode : <http://osce.org/odihr/17554>.
- 10.Розслідування злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості. Навчально-практичний посібник / колектив авторів. Київ, 2012 – 167 с.
 - 11.Савченко А. В. Вплив мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості на кваліфікацію злочинів / А. В. Савченко // Вісник Академії адвокатури України. - 2010. - Число 1. - С. 174-177.
 - 12.Щербакова Г. Слідова картина злочинів, вчинених на ґрунті расової чи національної нетерпимості / Г. Щербакова // Вісник Національної академії прокуратури України. - 2013. - № 2. - С. 70-73
 - 13..Cambridge English Dictionary [Electronic resource] / Cambridge University Press . – Access mode : <https://dictionary.cambridge.org/ru/>.
 - 14.Charter of European Political Parties for a Non-Racist Society, 1998 [Electronic resource] / Council of Europe. – Access mode: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/38-seminar_ankara_2011/Charter.asp.
 - 15.Council of Eur., Comm. of Ministers, Recommendation No. R (97)20 to Member States on “Hate Speech,” 607th meeting (Oct. 30, 1997) [Electronic resource] / Council of Europe. – Access mode:
 - 16.Criminal Code (KZ-1) of the Republic of Slovenia [Electronic resource] / World Intellectual property organization. – Access mode: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/si/si045en.pdf>.
 - 17.ECRI Declaration on the use of racist, antisemitic and xenophobic elements in political discourse (adopted on 17 March 2005) [Electronic resource] / Council of Europe. – Access mode: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/14-Public_Presentation_Paris_2005/Presentation2005_Paris_proceedings_en.pdf
 - 18.ECRI General Policy Recommendation No. 15 on Combating Hate Speech, Adopted on December, 8, 2015 [Electronic resource] / Council of Europe. – Access mode:

19. European Convention on Human Rights and Protocols [Electronic resource] / European Court of Human Rights. – Access mode : http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf.
20. European Court of Human Rights: Case of Erbakan v. Turkey [Electronic resource] / European Court of Human Rights. – Access mode : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76234>
21. European Court of Human Rights: Case of Garaudy v. France, judgment of 24 June 2003 [Electronic resource] / European Court of Human Rights. – Access mode : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23829>.
22. European Court of Human Rights: Case of Gündüz v. Turkey, judgment of 4 December 2003 [Electronic resource] / European Court of Human Rights. – Access mode : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23973>.
23. European Court of Human Rights: Case of Norwood v. the United Kingdom judgment of 16 November 2004 [Electronic resource] / European Court of Human Rights. – Access mode : <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-67632&filename=001-67632.pdf>.
24. European Court of Human Rights: Case of Pavel Ivanov v. 20 February 2007 [Electronic resource] / European Court of Human Rights. – Access mode : <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-79619?TID=kmwsdlzfbf>.
<https://rm.coe.int/1680505d5b>
https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/GPR/EN/Recommendation_N15/REC-15-2016-015-ENG.pdf.
25. Malta: Criminal code (Chapter 9) [Electronic resource] / World Intellectual property organization. – Access mode: <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=7735>.
26. Menson v The United Kingdom (2003) 32 EHRR CD 220 866 [Electronic resource] / European Court of Human Rights. – Access mode : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23192>.
27. Nachova and Others v. Bulgaria, 2005-VII, Application Nos. 43577/98, 43579/98. — ECHR Judgment [Electronic resource] / European Court of Human Rights. – Access mode : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61648>.

28. Recommendation 1805 (2007) of the Parliamentary Assembly on Blasphemy, religious insults and hate speech against persons on grounds of their religion [Electronic resource] / The Parliamentary Assembly of Council of Europe. – Access mode : <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17569&lang=en>.
29. Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity [Electronic resource] / Council of Europe. – Access mode: <https://www.coe.int/web/sogi/rec-2010-5>.
30. Recommendation No. R (97) 21 of the Committee of Ministers to member states on the media and the promotion of a culture of tolerance adopted on 30 October 1997 [Electronic resource] / Council of Europe. – Access mode: https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-no-r-97-21-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-the-media-and-the-promotion-of-a-culture-of-tolerance?inheritRedirect=false.
31. Slovakia Criminal Code, Act No. 300/2005, Effective 1 January 2006. Last amendments added sexual orientation (in May 2013, in force 31 July 2013) [Electronic resource] / Legislationline: online base international norms and standards relating to specific human dimension issues. – Access mode: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/si/si045en.pdf>.
32. Statute of the European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). [Electronic resource] / Council of Europe. – Access mode: [https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/About/Res\(2002\)8%20amended%20-%20Statute%20ECRI%20-%20revised%20February%202014.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/About/Res(2002)8%20amended%20-%20Statute%20ECRI%20-%20revised%20February%202014.pdf).
33. Доповідь Європейської комісії проти расизму та нетерпимості п'ятого циклу моніторингу щодо України, ухвалена 20 червня 2017 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Ради Європи – Режим доступу : <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Ukraine/UKR-CbC-V-2017-038-UKR.pdf>.